

BANCA AGRARĂ DIN CLUJ ÎN CĂUTAREA MODERNITĂȚII

Septimiu Moga*

Abstract: *One of Romania's challenges after the First World War was the political, social and, above all, economic modernization of the country. Economic modernization required adequate financing. It was a difficult moment for Romania. In 1920, numerous coins circulated in Transylvania, trade and transportation were partially blocked and industry no longer had any sales markets. The country's finances had been exhausted by the war and agriculture was producing harvests that were below its potential. The members of the Ruling Council found an ingenious solution to raise and manage funds by founding the Agrarian Bank. My paper shows that its main goal was to implement the agrarian reform in Transylvania. The bank was financed by private investors, but also by the state through land expropriation and financial participation. Through an in-depth analysis of the bank's activities in the interwar period, I show that the agrarian reform itself was seen at the time as a form of modernization, first of the ownership structure and then of agricultural technologies. The establishment of model farms, the financing of the purchase of modern agricultural machinery, the development of consumer networks and the industrialization of agricultural products were valued. At the same time, the bank pursued the goal of developing the cooperative movement in Transylvania, establishing ad hoc cooperatives and providing the cooperatives with loans in order to stimulate the entrepreneurial spirit of Romanian farmers. The bank gathered around it the most important personalities of the Transylvanian economy, it invested in office buildings necessary for complex operations, but at the same time, in order to attract young Romanians from other areas, it bought apartment buildings for rent. It invested in automobile and even railroad infrastructure. Various enterprises, including the leading sectors such as serum production, model farms, cooperatives and other related businesses were established. Unfortunately, the modernization ideas clashed with liberal policies, but also with the reality and inexperience of some workers. For this reason, the modernization projects were not successful.*

Keywords: Agrarian Bank, Agricultural reform, Transylvania, Modernization

Înfăptuirea Unirii de la 1918 punea economia transilvană și deopotrivă cea românească în fața unor provocări majore, mult mai complexe decât cele pe care le-a avut de gestionat în cazul Unirii Principatelor din 1859. Pe scurt, provocările vizau: necesitatea integrării economiei transilvane în economia românească, refacerea economică de o parte și de alta a Carpaților, după un război care a sleit de resurse întregul continent, și cu atât mai mult România și noile sale provincii. O altă sarcină era conversia economiei de război înspre o economie de pace și, totodată, transferul fluxurilor economice tradiționale din

* Doctor în istorie, șef serviciu, Banca Națională a României, Sucursala Cluj; e-mail: mogaseptimiu@gmail.com

noile provincii spre noul spațiu economic creat de unire. Alături de toate acestea, și poate cel mai important lucru, era modernizarea economiei naționale în noua situație dată și cu o penurie de resurse materiale.

Instituțiile de credit de o parte și de alta a Carpaților trebuiau, cel puțin teoretic, să fie în prima linie a procesului de modernizare. Una din constrângerile majore ale băncilor românești din Vechiul Regat era tocmai lipsa fondurilor bănești pentru piață. Spre exemplu, la finele anului 1920, deci după terminarea primelor etape ale procesului de unificare monetară, ponderea creditelor acordate pieței în cadrul portofoliului BNR era de numai 9,4%, restul de peste 95% era destinat statului¹. Institutul de emisiune la finele aceluși an abia își deschisese câteva agenții în Transilvania și în celelalte provincii. În Ardeal furnizarea de lichidități institutelor de credit era nesemnificativă, atâta timp cât noile agenții s-au preocupat mai mult de activitățile de unificare monetară². Pe tot parcursul celor aproape doi ani de Unire și până la unificarea monetară, leii românești au intrat pe teritoriul Transilvaniei prin intermediul statului prin plata funcționarilor și a unor operațiuni de achiziții și prin scontul băncilor românești de dincolo de Carpați. Economia ardeleană era dependentă în mare măsură de băncile existente în noua provincie, fie că vorbim de băncile românești, băncile minoritare (germane și maghiare) și, nu în ultimul rând, de fluxurile bănești dinspre marile centre financiare: Viena și Budapesta. Nici institutele de mai sus nu dispuneau de stocuri de valută românească. Pe piața banilor din Transilvania circulau coroanele austro-ungare șampilate, leii emiși de Banca Națională, cei emiși de Banca Generală și mai puțin ruble. Moneda mai puternică era, în mod evident leul, motiv pentru care populația îl tezuriza sau îl folosea pentru achiziționarea de valute străine sigure, precum franci francezi, franci elvețieni sau dolari americani. Goana după active sigure prin folosirea leului ca intermediar a devalorizat moneda românească pe piețele internaționale, în paralel cu creșterea parității leului în raport cu celelalte valute care circulau în noile provincii³.

În acest context financiar a apărut Banca Agrară. Cel mai probabil proiectul Băncii Agrare a aparținut chiar șefului resortului agriculturii din Consiliul Dirigent, Victor Bontescu, susținut de Vasile Osvadă (viitor director al băncilor clujene și primar al Clujului) și Petre Poruțiu (viitor președinte al Băncii Agrare, profesor de drept și membru în consiliul de administrație al

¹ Costin C. Kirițescu, *Politica de credit a României în perspectiva trecutului și a viitorului*, București, Curierul Judiciar SA, 1942, p. 42.

² Arhiva Băncii Naționale a României, Fond *Consiliul de Administrație* (anii 1920-1921), dos. nr. 165, f. 19 [infra: Arhiva BNR].

³ Septimiu Moga, *Unificarea monetară din 1920-1921. Provocări, dileme și realități economice*, „Oltenia. Studii și Comunicări Arheologie – Istorie”, Craiova, Muzeul Olteniei Craiova, 2019, p. 192.

Băncii Naționale a României). Este dificil de redat întregul proces al proiectării băncii. Esența stătea, cel mai probabil, în experiența de succes a institutelor de credit românești din ultimele decenii care au precedat Unirii, când cumpărarea de moșii, parcelarea lor și transmiterea către țărani a pământului devenise un model de business a activității bancare românești din Ardeal. Băncile românești din Transilvania intrau în posesia imobilelor astfel: a) le cumpărau prin licitație publică deschisă de terți pentru acoperirea unei creanțe ale unui debitor rău platnic; b) pentru uzul propriu al băncilor (birouri sau imobile de serviciu pentru angajați), dar și investiții fructificate prin închirierea sau arendarea lor; c) imobile, în special terenuri, cumpărate la licitații publice cu scopul de a le revinde țaranului român în condiții avantajoase de plată, în întregime sau parcelate și fără a urmări un beneficiu direct în urma acestei vânzări. Acest ultim scop a fost, pe bună dreptate, considerat un gest cu adevărat patriotic făcut de băncile românești⁴.

În antiteză exista experiența mai mult sau mai puțin fastă a reformei agrare din Imperiul Habsburgic de după 1848. Numai furnizarea bazei legale pentru aplicarea reformei agrare a durat până în anul 1853 în Ungaria și până în 1854 în Transilvania. Comisiile pentru calcularea valorii juste a compensațiilor ce trebuiau plătite moșierilor și-au încheiat activitatea în 1854 în Boemia și abia în 1857 în Ungaria sau Galiția. Modalitățile prin care foștii iobagi și statul au efectuat plata compensațiilor au presupus un complex financiar și birocratic, iar fluxul imens de bani de datorii, creanțe și alte acte financiare a presupus un aparat administrativ foarte complex. Tocmai din diversitatea tipologiei terenurilor sub aspectul dimensiunii, calității și eficienței lor economice, s-a creat în rândul istoricilor și a economiștilor o mare dilemă în privința celor care au fost favorizați și a celor care au fost defavorizați de pe urma reformei agrare⁵.

În Transilvania, spre deosebire de Vechiul Regat, problema reformei agrare trebuie pusă și sub aspectul că în provincie exista o relație foarte strânsă între egalitatea civică statuată de adunarea de la Alba Iulia și dreptul la proprietate. Principiul conducător al politicii agrare era, pe de-o parte, promovarea nivelării sociale, iar pe de altă parte, potențarea producției și eficienței agricole⁶. În Transilvania, unde situația interetnică era încordată, spre deosebire de Vechiul Regat unde se puneau problema exproprierii pentru cauze de utilitate națională, folosirea unei asemenea sintagme ar fi inflammat spiritele

⁴ Nicolae N. Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, București, Edit. Cartea Românească, 1936, p. 84–85.

⁵ Steven Beller, *The Habsburg Monarchy (New approaches to European history)*, kindle edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2018, p. 93–94.

⁶ Mihai A. Antonescu, *Regimul agrar român și chestiunea optanților unguri*, București, Tipografia România Nouă Theodor I. Voinea, 1923, p. 116–117

și așa destul de aprinse. Prin urmare, legiuitorul trebuia să renunțe la sintagma de utilitate națională și să o înlocuiască în cazul reformei din Transilvania cu cea „pentru cauza de utilitate publică”⁷. Era nevoie, prin urmare, conform părerii membrilor Consiliului Dirigent, de un proiect de reformă agrară specific pentru Transilvania.

Decretul-lege de înființare a Băncii Agrare era parte a legislației de reformă agrară și viza atât reforma propriu-zisă sub aspect administrativ, finanțarea reformei agrare, cât și finanțarea modernizării agriculturii ardeleni. Acesta a fost emis în perioada Consiliului Dirigent, în cursul anului 1919, când sursele de finanțare ale statului în zona Transilvaniei erau extrem de limitate, iar prezența unei bănci de emisiune în Ardeal era încă incertă. Trebuia identificată și o sursă de finanțare a acestei reforme, care se dovedea extrem de complexă. Astfel, pe lângă finanțarea expropriilor, efectuarea împrumutării, urmărirea și încasarea ratelor de la împrumutăriți, banca urma să cumpere și să valorifice moșiile care se vindeau de bună voie în afara contingentului expropriabil. De asemenea, banca se obliga să asigure nevoia de credit pentru economia rurală și industria agrară prin emiterea de înscrisuri funciare și obligațiuni. Un obiectiv foarte important prevăzut de decretul-lege a fost îndrumarea noilor proprietari spre activitățile agricole și organizarea mișcării cooperatiste în agricultură⁸.

Care puteau fi însă sursele de finanțare în condițiile date? În primul rând capitalul, pentru a stimula investiția în bancă prin politica de dividend atractivă. Totodată, investiția în bănci era pentru potențiali investitori ardeleni și sursă semnificativă de venit. Conform planurilor inițiatorilor, banca urma să efectueze tranzacții de valori foarte mari și astfel să obțină o rată a eficienței activelor mică în comparație cu o rată de profit a capitalului mai mare. Statul trebuia să sprijine banca, dar și să exercite controlul asupra ei⁹.

Statutele băncii întocmite conform decretelor-legi inițiale prevedeau ca statul să plătească băncii suma de 25 de milioane de lei pentru ușurarea operațiunilor de expropriere și distribuire a pământului care nu era purtătoare de dobândă și urma să fie rambursată la un termen nedefinit, dar nu mai târziu de încheierea tuturor operațiunilor de expropriere și de distribuire a pământurilor. Statutul mai preciza următoarele: „în tot cursul acestor operațiuni, Banca Agrară va administra din încredințarea Statului sumele ce vor incurge efectiv din cele 25 la sută care se vor adăuga de către bancă la prețul

⁷ D. Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, București, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1975, p. 58.

⁸ „Revista Economică”, Sibiu, an XXI, nr. 33-34 din 20 august 1919, p. 114–115.

⁹ *Ibidem*, p. 111–114.

terenurilor și imobilelor expropriate în baza decretului-lege pentru Reforma agrară. Din aceste sume, banca va achita, până acestea vor ajunge, atât cheltuielile avansate până acum de Consiliul Dirigent prin Resortul de Agricultură, cât și toate cheltuielile proprii și cele ce se vor face în legătură cu exproprierea și împărțirea pământului, în conformitate cu dispozițiile decretului-lege pentru Reforma agrară. Fac excepție salariile funcționarilor încadrați și numiți de Stat. Acest fond se administrează în cont separat, fără dobândă, încheindu-se tot la trei luni, când în sarcina celor 25%, Banca va calcula pentru avansurile rămase ca solduri neacoperite, dobânda cu etalonul Băncii de emisiune”¹⁰. Prevederea legală de mai sus a fost îndelung contestată și privită cu suspiciune de adversarii inițiatorilor legii. Diferențialul nu era unul mare din cel puțin două motive. Una dintre problemele cele mai sensibile din legea reformei agrare a fost problema prețului pământurilor expropriate. În primul rând, valoarea terenurilor se putea stabili prin orice elemente de apreciere precum: prețul de vânzare al pământului în localitate și vecinătate în anul 1913, prețul regional de arendare, evaluarea făcută de instituțiile de credit, venitul net pe iugăr cadastral, aprecierea calității pământului făcută de specialiști, impozitul funciar și orice alte date luate din perioada 1908- 1913¹¹. Evaluarea trebuia făcută în lei, în condițiile în care la data votării de către Marele Sfat și sancționării sale de către rege (10 septembrie 1919) exista o paritate doar teoretică a leului în raport cu coroana austro-ungară și nu se cunoșteau condițiile de unificare monetară. De asemenea, nu se ținea cont de inflația puternică de pe toată perioada războiului. Chiar și memorialiștii vremii apreciau negativ acest preț de expropriere (Alexandru Marghiloman sau Alexandru Vaida Voevod), considerându-l extrem de mic. Nu este mai puțin adevărat faptul că în perioada imediat următoare războiului mondial, marcată de fenomene negative precum imobilismul comercial, penuria de monede bune și pletora de monede rele, orice evaluare de piață a unui imobil era practic imposibilă.

Pe lângă aceste surse, banca mai beneficia de o serie de avantaje în ceea ce privește emisiunea de obligațiuni funciare sau ipotecare prin care puteau face împrumuturi pe piețele financiare. Totodată, dată fiind importanța Băncii Agrare în ecuația economică, institutul beneficia, cel puțin sub aspect teoretic,

¹⁰ Articolul 7 din decretul lege pentru înființarea Băncii Agrare stipula: „Banca va administra în favorul statului suma încassată pentru acoperirea cheltuielilor de expropriere și împărțire a pământului – după subtragerea cheltuielilor proprii. Banca nu va putea încasa spre acest scop mai mult de 25% a prețului de expropriere sau cumpărare”.

¹¹ „Gazeta Oficială”, Sibiu, nr. 56 din 20 septembrie 1919, p. 1–10.

de un avantaj de încredere. Facilitățile fiscale și parafiscale erau de asemenea importante, în condițiile în care taxele de timbru pentru ipoteci și alte garanții erau foarte scumpe.

Rolul Băncii Agrare în comisiile de expropriere era foarte important și mai ales presupunea un volum mare de muncă. Spre exemplu, în comisia județeană, din care făcea parte alături de un judecător numit de tribunal și reprezentanții ai statului, erau prezenți și reprezentanții băncii agrare, care aveau drept de vot. Respectiva comisie trebuia să delimiteze la fața locului porțiunea expropriată, să evalueze inventarul viu sau mort, alte imobile edificate pe respectiva moșie. Pe lângă Consiliul Dirigent, care era reprezentantul statului, și Banca Agrară primea toate procesele-verbale ale comisiilor de expropriere. Pe lângă lucrările de expropriere, Banca Agrară, alături de autoritatea locală, preda noului împroprietarit sau tovărășiilor parcelele expropriate.

Între obiectivele Băncii Agrare se afla dezvoltarea mișcării cooperatiste. Unul dintre cei mai importanți exponenți ai promovării mișcării cooperatiste în Transilvania a fost chiar Vasile Osvadă, devenit între timp directorul secției organizării, care era însărcinat și cu implementarea acestui obiectiv. Osvadă arăta, în primăvara anului 1920, că mișcarea cooperatistă trebuia să-și păstreze o cât mai mare independență față de stat, acesta de pe urmă trebuind să-și exercite numai un rol de control asupra unei viitoare Centrale cooperatiste și nu asupra fiecărei cooperative în parte. Banca Agrară trebuia să se implice în organizarea federalelor de cooperative pe județe, dar și a diverselor tipuri de cooperative unde soluția cooperatistă era considerată una optimală. Odată constituite, cooperativele trebuiau să devină membre în federalele cooperativelor din județul lor. Banca a pregătit și un ghid în acest sens, pe care l-a distribuit funcționarilor. În peregrinările lor prin județe ei aveau sarcina să identifice oportunități de înființare a federalelor și cooperativelor. Odată realizate federalele județene, se putea înființa și centrala lor. Banca Agrară putea să participe alături de stat la capitalul acelei centrale cooperatiste. Modelul de urmat, potrivit lui Vasile Osvadă era *Központi Hitelszövetkezet* din Budapesta, care coordonase mișcarea cooperatistă maghiară¹².

Din punct de vedere al acționariatului, exista o mare dispersie a capitalului de 50 de milioane de lei. Fondatorii erau băncile românești din Asociația „Solidaritatea”, o serie de persoane fizice, cărora li s-au alăturat numeroase fonduri bisericesti. Astfel că la finalul subscripției erau 920 de acționari

¹² Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale [infra: SJAN Cluj], Fond *Banca Agrară S.A. Cluj* nr. 36, inv. 327, cota 3 (anul 1920), f. 44.

persoane fizice, de regulă persoane cu notorietate în mișcarea națională din Transilvania; 86 de bănci românești și 1.935 de fonduri bisericești, școlare și culturale¹³. În urma subscripției capitalului social nu a existat nici o persoană sau instituție care să dețină o cotă majoritară sau chiar semnificativă, astfel încât să influențeze decisiv deliberările adunării generale a acționarilor. Vasile Osvadă sau Victor Bontescu, două dintre persoanele cheie în administrarea băncii, au dorit să arate în mai multe rânduri că acționarii nu erau exponenți ai capitaliștilor. Mai mult, chiar și consiliul de administrație al Băncii Agrare era foarte mare. Spre exemplu, la prima ședință a acestui for de conducere au fost prezente 17 persoane în calitate de membri în consiliu (și a mai fost propusă încă una), dintre care un membru fusese numit ca reprezentat al statului de către Consiliul Dirigent¹⁴. Subscripția rapidă a fost facilitată și de abundența de numerar existentă pe piață în perioada războiului, abundență ce s-a manifestat și în primele luni după semnarea armistițiilor. Excedentul de numerar și creșterea substanțială a depozitelor spre fructificare la bănci a crescut în principal ca urmare a scăderii investițiilor și a unui proces de dezintermediere financiară specifică perioadei de război¹⁵.

Formarea Băncii Agrare a fost o parte a procesului de reformă agrară în Transilvania, dar totodată a fost parte unui proces mai larg de modernizare și românizare a economiei Transilvaniei. Sub aspect financiar, acest proces a inclus constituirea la Sibiu și apoi mutarea la Cluj a Băncii Centrale pentru Industrie și Comerț și constituirea Întreprinderilor Forestiere Române. Cele trei entități urmau să acționeze fiecare pe palierul destul de bine definit chiar din denumirea instituțiilor. Obiectivele erau crearea unei clase mijlocii românești și a unei burghezii rurale semnificative. Echilibrarea diferențelor existente la finele anului 1918 în privința distribuției terenurilor arabile, atât pe categorii de deținători de teren, diferențiere care în Transilvania avea și o componentă etnică, și utilizarea marilor și micilor proprietari cu inventar agricol erau obiective prioritare ale Băncii Agrare. De asemenea, prin tovărășii sau alte forme de asociere se viza și dezvoltarea unor procesatori de produse agricole, sau centre de valorificare. Celelalte entități urmau să se concentreze pe zona

¹³ SJAN Cluj, Fond *Banca Agrară S.A. Cluj* nr. 36, inv. 327, cota 2 (anii 1920-1922), f. 57-58.

¹⁴ *Ibidem*, cota 2 (anii 1920-1922), f. 1-3.

¹⁵ Septimiu Moga, *Băncile Românești din Cluj. Oportunități și provocări în perioada interbelică* în vol. *România după Marea Unire. Omagiu profesorului Liviu Maior la împlinirea vârstei de 80 de ani*, Cluj-Napoca, Academia Română – Centrul de Studii Transilvane, 2020, p. 207-208.

industrială prin naționalizare, dezvoltarea de obiective industriale noi și valorificarea potențialului forestier.

Conștientizând amploarea potențială a băncii, volumul estimat de activitate bancară propriu-zisă, activitate în sfera reformei agrare, a complexității aspectelor juridice pricinuite de procesul laborios al exproprierii și împrumutării, a cooperăției, a operațiunilor diverse pe care trebuia să le efectueze și amploarea lor, banca fost structurată în mai multe secții, după cum urmează: secția exproprierii, secția împrumutării, secția financiară, secția juridică și secția organizării. Pentru a-și coordona cât mai bine acțiunea, forul conducător, respectiv, direcțiunea băncii era formată din șefii celor cinci secții și condusă de către un director general¹⁶. Pentru o activitate de o asemenea amploare era nevoie de un sediu pe măsură, prin urmare, s-a optat pentru un hotel situat într-o zonă relativ centrală a orașului (actuala clădire cunoscută sub denumirea de palatul Metropol). Cumpărarea s-a efectuat cu sprijinul evident al Consiliului Dirigent, care a cumpărat inițial clădirea de care se arăta interesată Banca Generală (una dintre viitoarele bănci liberale)¹⁷. Începând cu anul 1918, după evenimentele din Rusia, iar mai apoi după război, Clujul s-a aglomerat din ce în ce mai mult, chestiunea locativă fiind o problemă extrem de delicată pentru noua administrație a orașului. Chiar și pentru reprezentanții puterii publice și a noilor instituții românești care se instalau în oraș, găsirea unui spațiu de locuit era o provocare. Din acest motiv și ținând cont de nevoia mare de personal din toată țara, Banca Agrară a cumpărat de la Baroneasa Wesselenyi două imobile pe fosta stradă Trefort (actuala Stradă Victor Babeș nr. 13-15) pentru cazarea viitorului personal bancar¹⁸. Banca a achiziționat un teren în Someșeni pentru o fermă care să asigure consumul funcționarilor proprii, ca mai apoi să inițieze formarea unei societăți cu scopul precis de a crea o fermă model în jurul Clujului, de la care să fie procurate alimente de către funcționarii orașului¹⁹.

Având sarcini atât de diverse și întinse pe tot cuprinsul Transilvaniei, cele trei instituții clujene estimau că urmau să aibă la dispoziție în cel mai scurt timp un parc semnificativ de autoturisme care vor fi necesare conducerii și personalului pentru deplasări urgente în diverse părți ale țării. În acest scop au cumpărat pe actuala stradă Avram Iancu un imobil care deținea 10 garaje, împreună cu un spațiu din vecinătate pentru parcare și întreținerea autovehiculelor băncii²⁰. Consiliul Dirigent a achiziționat de la Viena, printr-

¹⁶ SJAN Cluj, Fond *Banca Agrară S.A. Cluj* nr. 36, inv. 327, cota 2 (anii 1920-1922), f. 1-3.

¹⁷ *Ibidem*, cota 3, (anul 1920), f. 2-3.

¹⁸ *Ibidem*, cota 3 (anul 1920), f. 16-17.

¹⁹ *Ibidem*, cota 3 (anul 1920), f. 83.

²⁰ *Ibidem*, cota 3 (anul 1920), f. 24.

un schimb în natură, 20 de automobile și autocamioane, din care șapte erau destinate chiar Băncii Agrare și se făcuseră demersuri ca Ministerul Lucrărilor Publice să pună la dispoziția băncii și vagoane salon pentru conducerea institutului și pentru funcționari²¹. Chiar dacă nu toate acestea au intrat în patrimoniul băncii, se poate observa preocuparea pentru asigurarea logisticii necesare. Ar exista în acest sens multe alte exemple prin care banca își pregătea terenul pentru activitatea intensă pentru care fusese destinată.

Banca Agrară a încercat să inițieze și să se implice într-o serie de activități economice și asocieri în zone de interes agricol. Spre exemplu, în anul 1920, Ministerul Agriculturii și Domeniilor a inițiat constituirea unui institut de producere a vaccinurilor, cu precădere a celui antipestos la care a consimțit să participe și institutul de credit²². În Cluj, un grup de farmaciști au avut inițiativa creării unei farmaciei, „Zea”, care urma să producă și ea o serie de vaccinuri și căreia nu doar că i-a oferit un credit, dar a intrat ca și acționar. Mai mult, banca a propus acționarilor farmaciei și disponibilitatea concursului unor specialiști, precum Marius Sturza și Iuliu Moldovan, primul urma să ajungă membru de onoare a Academiei Române, iar cel de-al doilea, membru corespondent a celui mai înalt for științific din România²³.

O altă cale de inițiere a unor afaceri moderne în domeniul agricol au fost înțelegerile convenite între Banca Agrară și grupul de întreprinderi industriale și agrare din jurul Devei, *Takarekpenztar Rt.* din Deva. Ulterior, banca din Deva putea deveni o reprezentanță a Băncii Agrare, iar mai apoi chiar filială sau sucursală. Din cadrul grupul mai făcea parte și *Erdelyi Egyesult Kerekedelmi Rt.* și încă patru companii cu profil agro-industrial la care băncile puteau să devină acționari majoritari²⁴. Astfel de afaceri erau menite a integra într-un mod cât mai eficient activitatea agricolă cu cea industrială, un aspect modern al acelor vremuri.

Nu trebuie omis faptul că băncile clujene amintite mai sus au încurajat apariția revistei proprii de propagandă și informare, „Voința”, dar i-a susținut și pe cei câțiva tineri intelectuali români care au inițiat revista devenită apoi influentul curent „Gândirea”.

A existat însă o problemă majoră rămasă nerezolvată: cea a funcționarilor și, mai ales, a unor persoane cu experiență relevantă în conducerea și în activitatea bancară complexă. Cele câteva personalități din spatele băncilor românești care s-au alăturat cauzei Băncii Agrare, precum Ion Lapedatu,

²¹ *Ibidem*, cota 2 (anii 1920-1922), f. 5-7.

²² *Ibidem*, cota 3 (anul 1920), f. 16.

²³ *Ibidem*, cota 3 (anul 1920), f. 65-66.

²⁴ *Ibidem*, cota 3 (anul 1920), f. 18.

Octavian Goga, Vasile Goldiș, Aurel Vlad, Valeriu Braniște, Petre Poruțiu, Teodor Mihali, probabil doar primul era un bancher de profesie veritabil. Victor Bontescu, primul director general, nu avea o experiență relevantă în bănci, Dominic Rațiu, directorul secției financiare, avea experiența de revizor la bănci mici, precum *Corvineana* din Hunedoara sau *Codreana* din Băsești și era directorul sucursalei din Lugoj al Băncii *Albina*, Vasile Osvadă, una din cele mai influente persoane din bancă deținuse funcții la Banca Agricolă din Hunedoara, Laurean Gherman fusese director al unei bănci de mică anvergură, *Vatra* din Cluj. Cu excepția Băncii *Albina*, care nu a fost în măsură să-și transfere din funcționari spre banca clujeană, nici o altă bancă nu efectuase operațiuni complexe.

Spre exemplu, *Banca Românească* avea în anul 1923 un număr de 770 de angajați, dintre care 469 la sediul central din București și 301 în structurile sale teritoriale. Doar în centrala băncii activau 22 de structuri organizatorice și de conducere bine organizate, precum o direcțiune generală formată din profesioniști bancari, o direcțiune tehnică, un compartiment de control intern (în care activau nu mai puțin de 95 de salariați), dar și unul de control extern (cu 50 de salariați). Organigrama mai cuprindea: un departament de plasament și control central, un serviciu exterior, un departament de monezi străine, un departament al străinătății și unul specializat pentru titluri. În bancă funcționau servicii specializate de casierie, ordonanțare și unul de scont. Având în vedere dimensiunea băncii, institutul mai dispunea de departamente care se ocupau de corespondența cu sucursalele și de corespondența internă. Banca avea un departament de arhivă, o imprimerie și o legătorie. În sprijinul sucursalelor exista un departament de contabilitate a sucursalelor și unul de plasament, dar și unul de contencios. Banca avea un departament de intendență, economat și personal de serviciu. În acel an banca avea deschise sucursale în: Arad (17 angajați), Bălți (18 angajați), Bazargic (9 angajați), Brașov (13 angajați), Cernăuți (21 angajați), Chișinău (32 angajați), Cluj (18 angajați), Galați (39 angajați), Constanța (20 angajați), Ismail (14 angajați), Oradea Mare (13 angajați), Satu Mare (13 angajați), Sibiu (17 angajați), Timișoara (21 angajați), Tighina (10 angajați), Târgu Mureș (11 angajați) și Tulcea (8 angajați). După cum se poate observa cele mai mari sucursale erau cele de la Galați și Chișinău, iar din Transilvania și Banat erau Timișoara și Clujul²⁵. Spre exemplu, Banca Agrară avea în anul 1925 numai 65 de salariați, din care mulți aveau postul doar provizoriu și foloseau numeroși practicanți²⁶.

²⁵ Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale, Fond *Banca Românească*, inv. 1276 Secretariat, dos. nr. 4, f. 5–15.

²⁶ SJAN Cluj, Fond *Banca Agrară S.A. Cluj* nr. 36, inv. 327 cota 10 (anii 1923-1925), f. 131–133.

Acest aspect și-a pus amprenta pe activitatea viitoare a băncii, inclusiv pe capacitatea de a reacționa la atacurile politice care nu aveau să întârzie și pe gestiunea curentă a afacerilor băncii.

În data de 19 iunie 1921 a fost votată legea privind reforma agrară în Transilvania, care includea și operațiunile pe care urma să le realizeze Banca Agrară pentru realizarea reformei agrare. Legea a fost votată cu multe emoții, iar includerea Băncii Agrare în lege ca bancă prin intermediul căreia urma să se realizeze reforma agrară s-a făcut cu dificultate și doar cu insistența reprezentanților băncii pe lângă liderii ardeleni din Parlament²⁷.

Operațiunile specifice, care urmau să fie alocate în sarcina Băncii Agrare erau mai puțin numeroase față de statutele inițiale. Astfel, banca trebuia să facă plata în contul statului a tuturor cheltuielilor aferente lucrărilor de expropriere și a celor legate de împărțirea pământului; să primească de la stat titlurile de rentă și obligațiunile emise, destinate pentru achitarea prețului terenului expropriat și să facă plățile aferente către proprietari; să încaseze ratele de la cei împrumătați, să plătească cupoanele scadente ale titlurilor de rentă, vărsând la stat sumele privind amortizarea; să încaseze și să plătească arende de atâta timp cât pământul expropriat se folosea pentru arendare; să încaseze plățile anticipate din prețul de împrumut pe care noii proprietari urmau să le plătească și să le verse la stat după decontare cu 15 zile înainte de termenul prevăzut la plata cuponului.

Se poate observa că sarcinile legate de procesul legal de expropriere și împrumut nu mai aparțineau Băncii Agrare, pierzând astfel o importantă pârghie politică și de influență, diminuându-i puterea de negociere. Prevederea legată de cota de 25% peste valoarea de răscumpărare a pământurilor expropriate fusese scoasă din textul legii. Totuși, suma avansată inițial de stat de 25 de milioane de lei rămânea, potrivit statutelor și legii, la dispoziția băncii clujene și urma să se plătească statului fără dobândă, odată cu stingerea definitivă a amortizării anuităților rezultate din reforma agrară. Legea impunea, în schimb, o cerință de majorare a capitalului la 150 de milioane lei prin emisiuni, fuziuni sau participări²⁸. Banca pierdea nu numai poziția privilegiată în procesul de expropriere și împrumut, ci și o sursă importantă de lichidități. Pe de altă parte, de la începutul anului 1920 și până în vara anului 1921, banca nu fusese implicată în operațiuni de reformă agrară decât într-o foarte mică măsură. Acest fapt a creat o stare de incertitudine și, bineînțeles, o imposibilitate materială de a oferi acționarilor randamentul scontat. Din nefericire pentru bancă, în luna decembrie 1921, guvernul condus de generalul Averescu a fost înlocuit de efemerul guvern Take Ionescu, iar în ianuarie 1922

²⁷ *Ibidem*, cota 2 (anii 1920-1922), f. 28-49.

²⁸ *Ibidem*, cota 1 (anii 1919-1927), f. 13-24.

a revenit la guvernare guvernul liberal al lui Ion I.C. Brătianu, partid care adesea s-a opus ideii de a lăsa finanțarea reformei agrare unei bănci precum cea Agrară. La momentul preluării guvernării de către liberali era încă proaspătă în memoria populației falimentul răsunător al Băncii Națiunii care, de la o mică instituție de credit deținută de familia Marghiloman în 1912, cu un capital de 5 milioane de lei, ajunsese în 1920 o instituție cu un capital social de 100 milioane de lei²⁹. Victor Slăvescu a găsit o explicație a falimentului băncii în expansiunea sa prin intermediul așa-numitelor creații, respectiv, a firmelor pe care le înființa și cu care efectua schimburi de acțiuni, operațiuni de reciprocitate³⁰. Chiar dacă facem abstracție de politica de reformă liberală pe care Sextil Pușcariu o definea ca pe o credință a lui Ion I.C. Brătianu, conform căruia „rolul conducător în România Mare trebuie să-l aibă vechiul Regat care, pentru el, se identifica cu partidul liberal”³¹, eșecul unei bănci relativ noi putea atrage după sine unele întrebări legate de viabilitatea Băncii Agrare. Acest aspect transpare și dintr-o analiză prezentată în luna octombrie 1922 în consiliul general al Băncii Naționale a lui Vintilă Brătianu, în care arăta că instituțiile de credit din orașele ardeleni nu erau destul de „înstărite și solidare”³². Printre aceste bănci, se afla în viziunea sa și Banca Agrară. De asemenea, în luna noiembrie 1921 guvernul s-a văzut în situația gravă a necotării leului la bursa de la Paris, decizie luată de comitetul bursei pariziene pentru a bloca specularea leului³³. Incidentul avusese loc în contextul în care Nicolae Titulescu negocia în capitala Franței un acord de creditare a României³⁴.

Slăbiciunile băncii aveau să se manifeste cel mai puternic după retragerea privilegiilor de către guvernul liberal la 23 iunie 1922³⁵. O imensă presiune se punea asupra instituției de credit clujene de către ministerul agriculturii și cel al domeniilor care înștiințau la 16 septembrie 1922 Banca Agrară că în urma retragerii privilegiilor trebuia reglementată situația celor 22 milioane de lei, avansul primit de la stat pentru finanțarea reformei agrare la înființare³⁶. În aceeași lună, o adresă venită din partea administrației financiare din Cluj soma banca să achite impozitele și taxele exigibile ale băncii în sumă de 0,6 milioane

²⁹ „Bursa”, București, an XX, nr. 896 din 27 noiembrie 1921, p. 785.

³⁰ Victor Slăvescu, *Documente*, „Viitorul”, București, nr. 4190 din 3 martie 1922, p. 1–2.

³¹ Sextil Pușcariu, *Liberalii și ardelenii*, „Drumul Nou”, Cluj, an I, nr. 95 din 6 septembrie 1931, p. 1.

³² Arhiva BNR, Fond *Consiliul de Administrație* (anii 1920-1923), dos. nr. 166, f. 141.

³³ „Bursa”, București, an XX, nr. 895, 20 noiembrie 1921, p. 767.

³⁴ „Adevărul”, București, an XXXIV, nr. 11543, 20 noiembrie 1921, p. 4

³⁵ „Viitorul”, București, nr. 4281, 24 iunie 1922, p. 3.

³⁶ SJAN Cluj, Fond *Banca Agrară S.A. Cluj* nr. 36, inv. 327, cota 2 (anii 1920-1922), f. 130–134.

de lei, iar în luna noiembrie o altă somație pentru 1,5 milioane de lei³⁷. Toate aceste somații și exigibilizări de sume erau coroborate cu o scădere importantă a lichidității băncii, manifestată prin imposibilitatea de a-și onora chiar propriii clienți care solicitau credite, și creau pe zi ce trecea un spectru al insolvenței.

Practic, putem spune că imediat după votarea legii privind reforma agrară, neimplicarea băncii în operațiuni de reformă agrară a determinat conducerea instituției să renunțe la obiectivele strategice inițiale ambițioase și modernizatoare și să adopte decizii mai degrabă reactive, de supraviețuire.

În perioada de început, când lucrările de reformă agrară trenau în așteptarea legii, banca a cumpărat participații la o serie de întreprinderi mari, precum Reșița sau Astra din Arad. Spre exemplu, în anul 1920, pe când se afla în conducerea executivă a Băncii Agrare, Victor Bontescu a fost ales și membru al consiliului de administrație al uzinelor de la Reșița³⁸. Mai mult, Banca Agrară ajunsese în situația, la acea dată privilegiată, de a gira împrumuturile obținute de uzinele Reșița de la Banca Națională³⁹. O astfel de situație a devenit în timp indezirabilă pentru bancă, atâta timp cât votul din forurile de conducere statutare ale întreprinderii de la Reșița ale reprezentatului băncii clujene nu mai aveau o putere semnificativă. Cu timpul, aceste garanții și portofolii au devenit o povară, mai ales sub temerea permanentă că cele 25 de milioane de lei puteau deveni oricând exigibile. Totuși, cele două mari companii ardelenice erau o investiție certă iar acțiunile puteau fi vândute ușor pe piața de capital, chiar așa săracă cum era în anii '20 ai secolului XX în România.

Un activ mai puțin lichid, dar care în cele din urmă a fost o investiție importantă sub aspectul imaginii băncii, a fost crearea stațiunii balneare Sovata. Totul a pornit de la tratativele purtate de însuși Victor Bontescu pentru cumpărarea a două vile din stațiune⁴⁰, după care s-a constituit un consorțiu de băncii și chiar o propunere de institut de credit denumit Creditul balnear⁴¹. În cele din urmă, instituția de credit a observat că participațiile sale la o astfel de întreprindere cu greu puteau fi transformate în lichidități, în condițiile în care toate instituțiile de credit ajunseseră ca după anul 1922 să caute să scape de investițiile de portofoliu.

Mult mai complexă părea afacerea băncii cu Industria Minieră și Forestieră din Valea Lăpușului. Domeniul de activitate al societății era imens.

³⁷ *Ibidem*, cota 9 (anii 1922-1923), f. 54.

³⁸ *Ibidem*, cota 2 (anii 1920-1922), f. 16-17.

³⁹ *Ibidem*, cota 4 (anii 1920-1922), f. 123.

⁴⁰ *Ibidem*, cota 3 (anul 1920), f. 77-78.

⁴¹ *Ibidem*, cota 9 (anii 1922-1923), f. 35-36.

Obiectul de activitate stabilit prin statute ale societății era cumpărarea de la moștenitorii contelui Iuliu Eszterházy, a imobilelor din comunele Lăpușul Unguresc, Stoiceni, Mașca, Borcut, Dobriținaș (Dumbrava din județul Maramureș), Cupșeni și Inău, cu tot inventarul existent, cu drepturile legate de exploatarea băii Stoiceni și din cele 5 autorizații de exploatare de mangan și a celor 42 de drepturi de exploatare deținute de vânzători. Societatea mai trebuia să se ocupe și de exploatarea pădurilor aflate pe aceste domenii, punerea în funcțiune a minelor de mangan existente, prospectarea terenului în vederea deschiderii altor mine, refacerea băii din Stoiceni și desfacerea apei terapeutice a acestor băi, dar și punerea în funcțiune a căii ferate înguste Mașca – Baia Mare⁴². Numai din citarea obiectivelor statutare rezulta un imens conglomerat minier, forestier, balnear și comercial care presupunea investiții uriașe. Sumele puse la dispoziție de către bancă erau mult sub nevoile reale. La un an și jumătate după avansarea primelor sume, președintele de la acea vreme, Petre Poruțiu, a găsit societatea prost administrată, mine de mangan care exploatau cărbunele în mod primitiv, o cale ferată neîntreținută. O posibilă cale de redresare era doar sectorul forestier care putea genera lichidități. Soluția era o lichidare lentă, de fapt o formă de divizare pe activități. În acest fel se puteau valorifica activele mai puțin productive și exploatarea celor eficiente⁴³.

Banca Agrară s-a implicat multă vreme, la fel ca și alte bănci de pe teritoriul României în operațiuni de comerț propriu-zise. Aceste operațiuni s-au circumscris efortului autorităților române de a rezolva problemele de aprovizionare și în redirecționarea fluxurilor comerciale dinspre zonele tradiționale până la război spre noile piețe românești, așa numitele identificări de noi debușee. Activitățile de acest tip au apărut încă din perioada războiului când depozitele creșteau în ritm necongruent cu cererea de credite, fapt pentru care unele instituții de credit s-au văzut în situația anormală, de a refuza primirea de bani pentru fructificare sau depozite. Lipsurile însă se manifestau tot mai mult în toate sectoarele economice și în societate. Totodată, demararea activităților comerciale crea băncilor oportunitatea valorificării superioare a excesului de bani. După război comercianții nu se bucurau de o prea mare încredere sub aspectul solvabilității și în contextul unei tensiuni etnice, nu își mai puteau procura credite, deși furnizorii le cereau plata în numerar imediat. De situație au profitat băncile care dispuneau în mult mai mare măsură de numerar și se bucurau și de o notorietate și de credit. Instituțiile de credit au luat pentru început parte activă în relația dintre vânzător și cumpărător, au

⁴² „Gazeta Oficială”, Cluj, nr. 27, 12 iulie 1921, p.15.

⁴³ SJAN Cluj, Fond *Banca Agrară S.A. Cluj* nr. 36, inv. 327 cota 9 (anii 1922-1923), f. 187-188.

acordat garanții pentru și și-au sporit veniturile prin așa numitele „tovărășii de câștig”. În scurt timp băncile depășesc cadrul tovarășiei și a acordului de garantare efectuând direct contracte de import și export. Banca Agrară a fost și ea prinsă în acest proces. Exista însă „o mare deosebire între cumpărătorul propriu-zis și cumpărătorul bancă, deosebire care îl făcea de altfel pe fabricant să prefere în relațiunile lui pe cel de al doilea. În timp ce cumpărătorul propriu-zis fiind în directă legătură cu publicul, nu cumpără decât atât cât îi trebuie astăzi, cumpărătorul bancă neavând contact cu piața ultimă de desfacere, cumpără atât cât i se dă și atât cât creditul ei poate suporta”⁴⁴.

Acestea sunt câteva exemple prin care banca s-a îndepărtat de la obiectivele sale de modernizare, atâta timp cât accesul la sursele scontate de finanțare, inflația, educația financiară precară a unor funcționari, lipsa de specialiști au contribuit la translatarea obiectivelor inițiale spre cele de supraviețuire. Este semnificativ faptul că mare parte din veniturile băncii proveneau chiar de la marile afaceri din Cluj, respectiv societatea Iris și Cărămidăria Orașului, care aveau probleme cronice de lipsă de lichiditate. Președintele băncii a fost nevoit să efectueze mai multe călătorii la București și la Cernăuți pentru a identifica piețe de desfacere pentru produsele societății Iris, negociind cu diverși potențiali cumpărători, ajungând chiar la concluzia că era nevoie de o politică vamală care să protejeze aceste produse de importurile din străinătate⁴⁵. Prin urmare, banca s-a aflat în situația de a conduce efectiv societatea și de a mijloci contracte prin personalul propriu. Cărămidăria Orașului a fost implicată într-un scandal care a pus banca în fața unei incertitudini în ceea ce privește recuperarea creanțelor. Administratorul societății contractase numeroase împrumuturi de la alte instituții de credit din Cluj fără știrea băncii, aspect care a afectat inclusiv garanțiile băncii⁴⁶. Multă vreme instituția de credit a fost nevoită să găsească un administrator al celor două societăți, societăți al căror obiect de activitate nu cadra cu strategia agricolă a băncii. Totuși, cu toate dificultățile cele două întreprinderi puteau furniza efecte comerciale reescontabile la institutul de emisiune, fapt care îi ușura constrângerile de lichiditate.

Renunțarea la modernizare a avut cauze exogene, dar și endogene. Cum istorii contrafactice nu se pot face, totuși putem concluziona că pentru atingerea obiectivelor sale foarte generoase era nevoie să apeleze la bogata experiență a unor profesioniști din Vechiul Regat, dar mai ales din rândul specialiștilor din așa-

⁴⁴ „Bursa”, București, an. XX, nr. 858, 27 februarie 1921, p.118–120.

⁴⁵ SJAN Cluj, Fond *Banca Agrară S.A. Cluj* nr. 36, inv. 327 cota 10 (anii 1923-1925), f. 240–241.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 217–223.

numitele bănci minoritare. Acest fapt i-ar fi creat în timp o mai mare putere de negociere, inclusiv în relația contondentă cu liberalii. De asemenea, pentru realizarea obiectivelor era nevoie de o inflație cel puțin mai moderată și existența unor forme mai sofisticate de intermediere financiară, precum bursa de valori, care putea da o mai mare lichiditate activelor imobilizate. Un mare neajuns a fost disciplina financiară, determinată de combinația malignă de inflație, lipsă de numerar și dobânzi ridicate, aspecte care s-au manifestat din plin în România interbelică.